

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור נמסר בימי ראשון בשעה 17:30
בבית הכנסת "אהל זאב" רחוב בר כוכבא 12 דימונה

גליון 8

"והתענג בדשן נפשכם. הסו אונכם ולכו אלי, שבענו ונתחי נפשכם" (ישעיה נהב)

בעניין הסתירות שבשלחן ערוך

הסתירה בשלחן ערוך מאורח חיים ליוורה דעה. הסתירה ביוורה דעה מסימן פו לסימן קי. חובת לימוד ההלכה. מבחני הלכה. מטרת חיבור השלחן ערוך. דין ביטול בריה, ודבר שבמנין. ספק ספיקא להחמיר בדרבנן. תחומין למעלה מעשרה ביבשה ובים.

תקציר מהשיעור הקודם

א. בשיעור הקודם ראינו את הסתירה שלכאורה קיימת בשלחן ערוך מאורח חיים (סימן תרעז) ליוורה דעה (סימן צט), שביורה דעה פסק מרן כהרמב"ם והרשב"א ועוד, שכאשר יש תערובת של איסור והיתר, והאיסור המעורב הוא איסור דרבנן, מותר להוסיף היתר כנגד האיסור כדי שיהיה פי שיש מהאיסור וכך להתיר את כל התערובות, ואילו בענין השמן שנוותר בכוסיות של חנוכה כאשר כבה הנר בתוך חצי שעה משעת ההדלקה, פסק מרן באורח חיים שהשמן הזה הוקצה

למצוותו ונאסר בהנאה¹, ואף אסור להוסיף עליו שמן אחר כדי לבטלו בשישים, וכדעת מהר"ם מרוטנבורג שאין מבטלים איסור לכתחילה אף באיסור דרבנן. והבאנו שהרבה הרבה אחרונים הקשו את הסתירה הזאת, והבאנו כמה תירוצים, כמו של הרב עיקרי הד"ט – רבי דניאל טיראני, ורבי יהונתן אייבשיץ – בספרו כרתי ופילתי, וכן התירוץ של אור החיים הקדוש – בספר פרי תואר, והמגן אברהם, והחוות דעת, אבל ראינו שבכל תירוץ של גדולי האחרונים הללו יש תקיעה... כי על כל תירוץ, יש קושיא אחרת, באופן שעדיין קשה ליישב תירוצים אלו בלשונו של מרן השלחן ערוך.

תלפיות – תלשהכל פונים בו

ב. ובאמת לא רק בסתירה הזאת בדברי מרן השלחן ערוך אנחנו רואים את הדבר הזה, אלא גם בעוד מקומות אחרים. לפני כ-20 שנה שהתחלנו ללמוד בכולל הלכה ביסודיות מהטור והבית יוסף², ראינו

שמים שעוסק בתורה כל היום ומוסר שיעורים בגמרא, והוא בירך ברכת אשר יצר, ופתאום שמע ממישהו ברכת העץ או האדמה, וענה 'אמן' באמצע הברכה. אמרתי לו: מה אתה עושה? אמר לי: באמצע ברכה ארוכה מותר לענות, כמו שמותר בברכות קריאת שמע. אבל זה לא נכון, כי מה שמותר שם זה רק חמשה אמינים של קדיש, וגם בזה יש מחלוקת אם חמשה אמינים או שלשה אמינים, אבל אם שומע מישהו שמברך "בורא פרי העץ" או שומע את החזן ממנין אחר שאומר "הרוצה בתשובה" או "חננו המרבה לסלוח", אסור לענות אחריו אמן, כי לא מפסיקים באמצע ברכות קריאת שמע לענות אמן של ברכות, ורק בפסוקי דזמרה שהם לא ברכה, אלא הם שבחים לקדוש ברוך הוא, עניית האמן נחשבת מן הענין, כי אתה אומר שבחים, וגם אמן הוא שבח לקדוש ברוך הוא. וכן באמצע ההלל שגם זה לא ברכה, ורק מברכים בתחילתו ובסופו, אבל באמצע זה פרקי תהלים, לכן עונים אמן של ברכות, כי זה נחשב מהענין של שבח להקב"ה, אבל באמצע ברכה ארוכה, לא עונים אמן של ברכות. ואותו אחד לא ידע את ההלכה וענה אמן, כי לא למד הלכות. (ענין הי"ע ח"א עמוד צח)

וכל שכן הלכות שבת, שאם אדם לא לומד, הרי הוא ודאי נכשל בחילול שבת. הנה רבי יהונתן אייבשיץ לפני 300 שנה כתב בספרו יערת דבש, והביא אותו המשנה ברורה בהקדמה להלכות שבת, "אי אפשר כלל במציאות שינצל אדם מאיסור שבת, אם לא ילמד את כל הדינים על בוריים היטב, ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלש, לא יוכל להימלט שלא יקרה לו חילול שבת, הן דאורייתא והן דרבנן", והוא מוסיף ואומר, "ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה, ואם כן מהראוי לשומרו כראוי ללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיבבר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות". זאת אומרת, אם אדם לא לומד הלכות שבת, ברור שהוא נכשל, ואם כן איך אפשר שרק אחרי החתונה ילמד הלכות שבת, וכי עד אז יחלל שבת בינתיים?!

החיד"א (סימן רצ ס"ק א) הביא את האליה רבה שרצה ללמד זכות על אותם דרשנים שלא דורשים הלכות, אלא רק אגדות ומוסר ופרשת שבוע, מפני שיש היום ספרי הלכה ויכולים הציבור ללמוד בהם לבדם. וכתב החיד"א: "ועם האדון הסליחה! כי מה דמות יערוך קורא מן הספר בלשונו, לאיש על העדה המוכיח ומזהיר במה שנכשלים ועוברים עליו, וגבה טורא ביניהם [גבה הר ההבדל ביניהם]. ולכן עיקר הדרוש יהיה להזהיר את כל תוקף העבירות שאדם דש בעקביו, וכמה דינים

¹ כגון לעשות בו חביתה או להאיר בו. גם יש סגולה שמביא בספר "טעמי המנהגים", לקחת את השמן הנוטר מחנוכה, ולמרות אותו על הרגל למי שיש לו שושנה ברגל ב"מ, ורמזו לה ממה שאומרים בפיוט לחנוכה "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים". השם צילנו, מי שיש לו שושנה ברגל, לפעמים מתפטרים מזה מהר, אבל לפעמים זה חמור מאוד, וצריך טיפול מיוחד לזה, והשמן הנוטר מחנוכה הוא סגולה לדבר הזה. ועדיף שיקח מהשמן שנשאר לאחר שדלק הנר חצי שעה שמותר בהנאה, אבל השמן שנשאר מתוך חצי שעה משעת ההדלקה אסור בהנאה, ויש לדון אם מותר להשתמש בו לצורך רפואה, כי מצאנו שפעמים מקילים אפילו באיסורים דרבנן ממש לצורך חולה שאין בו סכנה (ענין שו"ע או"ח סימן שכח ס"ז), וכל שכן כאן שהבאנו בשיעור הקודם מחלוקת ראשונים גדולה אם בכלל השמן נאסר בהנאה או לא. ולכן נראה יותר שיש להקל בזה.

כשהיינו גרים באשדוד לפני 40 שנה בערך, מרת אמי – הריני כפרת משכבה, היתה הולכת הרבה אצל בבא מאיר – רבי מאיר אביחצירא, והוא כידוע היה קודש קדשים, לא רק שלא היה מסתכל על נשים אלא גם לא היה מדבר עם נשים, אבל עם נשים בודדות כן דיבר, ואחת מהן היתה מרת אמי ע"ה, וכנראה מפני שהיה לו הרבה הכרת הטוב כלפיה, כי כאשר היתה באה לבית הרב, היתה נכנסת למטבח אצל הרבנית מול ע"ה, ושוטפת כלים ומזיזה עניינים מאהבתה לרב ולרבנית. וזכתה כמה פעמים לדבר עם הרב ישירות. והנה, היו לנו באשדוד שכנים אשכנזים, שהיו אנשים טובים, אבל אתם יודעים האשכנזים – חלקם לא כולם, לא מחזיקים בזה שהולכים לרב לקבל ברכות, אלא אומרים לך, תלמד תורה וה' יעזור, והשכן האשכנזי היה גם מאותם שלא מעניין אותם כל כך הרבנים, ואילו אשתו היתה להיפך, היא היתה חברה טובה של אמה שלי, שנים רבות עד לאחרונה. יום אחד בתקופה של חנוכה, השכן החמוד הזה קיבל שושנה ברגל, ואשתו הלכה לבבא מאיר, ודיברה עם הרבנית מול שתבקש ברכה מהרב, אמר לה הרב, תגידי לה: "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", ומאז הוא התחיל להבין שיש רבנים בישראל שהברכה שלהם שווה...

² אמנם תמיד למדנו הלכה, ולא רק אחרי החתונה, כל הזמן מרן וצ"ל חינוך אותו ללמוד הלכה, אלא שבהתחלה למדנו הלכה בספרי קיצורים כדי שלפחות נהיה דתיים, וחס ושלום לא נחלל שבת, שהרי אדם שלא למד הלכות שבת, ירצה או לא ירצה, הוא מחלל שבת! כי מאיפה ידע הלכות "בורר" והלכות "טוחוין". ואם לא למד הלכות "תפילה", הלכות "ברכות", מאיפה ידע! לפני איזה זמן, שמעתי אברך ירא

הזכו שלך בשמחה לזכור הויז' בהקשר לזון!

ב-100 ₪ זיכית עוד 500 משפחות: 052-7117576

לקבלת העלון במייל הירשמו 6410995@okmail.co.il

העלון מוקדש לעילוי נשמת מרת אמי היקרה, שזכתה לקרב את בנות ישראל לאבינו שבשמים, והזדככה ביסורים קשים,

מרת יעל נקי ע"ה בת רבקה תחי'. נלב"ע ה' כסלו תש"פ ת.נ.צ.ב.ה.

השלחן ערוך (י"ד סימן צח ס"א), אלא שמרן צ"ל (ש"ת יביע אומר חלק ח יורה דעה סימן 6) כתב בשם האחרונים שבזמנינו לא נהגו כל כך לסמוך על טעימת גוי,³ ורק במקום הפסד מרובה, או שיש עוד סיבה להתייר, סומכים על טעימת גוי. ולכן בזמנינו האיסור בטל על ידי שיעור של פי שישים בהיתר יותר מהאיסור. ואף שבדרך כלל כבר בפחות מפי שישים מתבטל טעמו של האיסור, כתבו התוספות (תולין צח ע"ב), שחכמים החמירו בזה להצריך תמיד שישים, כדי שנהיה רגועים לגמרי, שאז ודאי כבר לא מרגישים את טעם האיסור בתערובת.

"בריה" ו"חתיכה הראויה להתכבד" -

אפילו באלף לא בטלים

ה. אבל יש מספר סוגי תערובות, שבהם חכמים החמירו ואמרו שלא מועיל להם ביטול כלל ועיקר מפני חשיבותם, כמו למשל "בריה", אפילו באלף לא בטלה, כמבואר בשלחן ערוך (י"ד סימן ק סעיף ג). לדוגמא, נמלה שלימה או יתוש קטן שלם, שנפלו לתוך סיר מרק גדול של ישיבות, 200 בחורים בלע"ר. כתב מרן, אם אפשר לסנן את המרק, מסננים, אבל אם המרק סמיך ואי אפשר לסנן אותו, אסור לאכול את כל המרק הזה, כי יש חשיבות לבריה.⁴ גם "חתיכה הראויה להתכבד", הוא אחד מן הדברים שאפילו באלף לא בטל. זאת אומרת, דבר שמכבדים בו אורח, כמו למשל באולמות לא רגילים לכבד את האורח ברגל של עוף לבד, אלא בשוק שלם, לכן השוק נקרא "חתיכה הראויה להתכבד". ואם קרה שבתוך תערובת של הרבה שוקיים, נמצא שוק אחד טרף, אף שאמרנו שבתערובת מין במינו, האיסור בטל ברוב ההיתר, בכל זאת כאן זה לא בטל, כי שוק שלם היא "חתיכה הראויה להתכבד", ואפילו אם יהיו אלף שוקיים כשרים, כולם אסורים באכילה, כמבואר בשלחן ערוך (י"ד סימן קא).

גדר "דבר שבמינו" שאינו בטל אפילו באלף

ו. גם "דבר שבמינו" הוא אחד מן הדברים שגזרו חכמים שאפילו באלף לא בטל, כלומר: דבר שמחמת חשיבותו הוא נמכר במינו ולא באומד ולא במשקל, אינו מתבטל מחמת כן בתערובת. ובגדר "דבר שבמינו" נחלקו התנאים במשנה (מסכת ערלה פרק ג משנה ז), לפי רבי מאיר, הגדר של "דבר שבמינו" הוא כל דבר שלא רגילים למכור אותו במשקל או באומד, אלא רגילים למכור אותו במינו, אחד, שתים, שלש, עשר, זה מראה שיש לו חשיבות, לכן הוא לא בטל אפילו באלף. לפי חכמים רק ששה דברים נחשבים "דבר שבמינו", כי צריך שתהיה חשיבותם גדולה מאוד. והם: **אגוזי פך**, שם מקום שהאגוזים שם משובחים מאוד, ויש מפרשים שנקראים כך על שם שקליפתם רכה והם נפרכים ביד, ולכן הם יקרים מאוד ומוכרים אותם לפי מינו. **רימוני בדן**, סוג רימונים ממקום שנקרא "בדן". **חביות סתומות**, חביות גדולות של יין. **חליפי תרדן**, עלים של תרד. **קלחי כרוב** שבזמנם בארץ ישראל היו גדולים וטובים במיוחד, ומגיעים לגובה עצום של אילן. **ודלעת יונית**. זאת אומרת, שאם התערב אחד מהדברים האלו, כגון רימון בדן של

ילדים קטנים בגיל 9, עוד לא היה "ילקוט יוסף", ולמדנו מתוך ספר "שבת כהלכה" של הרב מאיר כהן מאשדוד, ה' ישמרהו ויחיהו, הוא חיבר את הספר על פי הוראות מרן, ובכל שבת למדנו מתוך הספר הזה. תארו לכם, כל דבר שהוא פסולת בצלחת, ואתה מוציא אותו, אתה נקרא מחלל שבת, כי עברת על איסור חילול שבת מהתורה! לכן כולנו 'כאיש אחד בלב אחד' חייבים ללמוד את ההלכות, ולא רק נדאג לעצמנו, אלא גם לבנינו, ובספר חסידים כתב שכל אחד צריך לדאוג שאשתו ובנותיו ידעו ההלכות שבת ותפילה וברכות וכו'. יש היום ברוך ה' ספרים לרוב, חזון עובדיה, ילקוט יוסף, ומי שרוצה יש גם חוברות "בהלכה ובאגדה"... בשפה קלה ופשוטה, יש הכל העיקר תפתח ותלמד.

³ כי הגויים היום בעייתיים הרבה יותר מהגויים של פעם שהיו בהם הרבה יותר הגונים, "אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר", כך שמעתי ממרן בשיעור.

⁴ אבל אם רגל אחת יצאה לנמלה, היא כבר לא בריה, והנמלה בטלה ברוב ככל דבר פגום, וכמו שפסק מרן השלחן ערוך (סימן ק סעיף א). כל כלי מה שצריך שישים, זה רק דבר שנותן טעם טוב, כמו בשר בחלב, או בשר חזיר, אבל אם נפלו כל מיני גויקים ופרעושים באופן שאינם בריה, הרי הם בטלים ברוב, כמו למשל: אדם הכין סחוג לכבוד שבת, לא מפלפלים לבד, אלא סחוג אמיתי עם הרבה כוסברה וגם פלפלים... והוא טחן את הכוסברה בבלנדר, ופתאום איזה יתוש אחד התחשק לו לעשות כפרות בבלנדר, "זה חליפתי זה תמורת זה כפרתי"... ונכנס בטעות בתערובת, אין ספק שהיתוש לא נשאר שלם, וכיון שטעמו פגום הריהו "בטל ברוב". ואמנם מן הסתם תמיד יש פי שישים מהיתוש, אבל גם במקרה שלא היה שישים, מותר לאכול את התערובת הזאת, כיון שנותן טעם לפגם "בטל ברוב".

כמה וכמה הלכות בשלחן ערוך שלכאורה נראות סותרות אחת את השניה, והתפלאנו מאוד. ואנחנו רואים שהאחרונים מנסים ליישב אותן, אבל לפעמים יש תירוצים כאלו דחוקים שלא רואים שום רמז בלשונו של מרן לכיוון הזה, והפלא הגדול, כי הוא מרן עצמו בהקדמה לשלחן ערוך כתב: **"כתבתי את ההלכות בדרך קצרה בלשון צח וכולל יפה ונעים, כדי שכאשר ישאלו לתלמיד חכם דבר הלכה לא יגמגם בה, אלא אָמַר לְחֻקָּהּ אֲחֻתִּי אָפָּה" (משלי ז ד), שכשם שברור לו שאחותו אסורה, כך יהיה ברור לו כל דין שישאל עליו הלכה למעשה, בהיותו שגור בפיו ספר זה הבנוי לתלפיות, תל שהכל פונים בו".** זאת אומרת, המטרה היא שכל ההלכות תהינה ברורות, ואם כן, איך אנחנו רואים פעמים רבות, שהדברים סתומים ונסתרים בשלחן ערוך.

תערובת "מין במינו"

ג. נביא עוד דוגמא שבה אנחנו מוצאים סתירה בשלחן ערוך, בענין ביצה של איסור כמו ביצה של תרנגולת נבילה או טריפה שהתערבה עם ביצים כשרות. הלא כידוע, כאשר דבר אסור ודבר מותר התערבו זה בזה, אם התערובת היא "מין במינו", כלומר, שני המאכלים בתערובת זהים בטעמם, כמו למשל שלוש חתיכות בשר שהתערבו יחד ואחת מהן היא טריפה, מהתורה הולכים אחר הרוב, ומאחר שרוב החתיכות כשרות גם החתיכה השלישית כשרה, ומותר לאכול את שלשתן, רק שכתב מרן בשלחן ערוך (י"ד סימן קט ס"א) שלא יאכל את שלשתן יחד, כי אז נמצא ודאי שהוא אוכל נבילה, אלא הנכון שיחלקו אותן לשלשה אנשים, וכל אחד יאכל חתיכה אחת, שאז כל אחד אומר: אני אכלתי את ההיתר.

תערובת "מין בשאינו מינו"

ד. כל זה רק כאשר שני המאכלים בתערובת זהים בטעמם, אבל אם התערובת היא של "מין בשאינו מינו", אם שני המינים יבשים, הטעם אינו עובר ובטל ברוב מן התורה, אבל אם התערובת מבושלת, או שאחד המינים שהתערבו הוא לח והשני יבש, או ששניהם לחים, יש מעבר טעם מהאחד לחברו, וצריך שיהיה בהיתר פי שישים מהאיסור. גם כאן לא שמהתורה צריך פי שישים ממש, אלא מהתורה מספיק שיתבטל טעם האיסור, כמו סיר של מרק בשר שנפל לתוכו מעט חלב, מהתורה אם לא מרגישים את הטעם של החלב, מותר לאכול את המרק אפילו שאין בכל המרק והבשר והירקות פי שישים מהחלב שנפל לתוכם. ואיך נדע אם יש טעם של חלב? לכן מביאים גוי שמבין בטעמים, טעמן, שף, ובלשון הגמרא (תולין צו ע"א), הוא מכונה "קפילא", ואומרים לו לטעום ולא מגלים לו שמעורב כאן חלב, ואם הוא אומר כמסיח לפי תומו שהטעם של המרק הוא רגיל, סימן שאין כאן טעם של חלב ומותר לאכול את המרק, שכיון שהגוי הזה הוא טבח ובעל אומנות, הוא חושש לשקר, כי אומן לא מריע אומנותו, ומפחד לעשות בעיות. כי חסר לו שאחר כך היהודי יאכל את המרק ופתאום יעלה עליו שהוא שיקר, הלך עליו, לכן אין לו ענין לשקר, וכך פסק מרן

שנכשלים בהם בעוונות". זאת אומרת, אי אפשר להשוות את הקריאה בספר לאדם שבא לשיעור הלכה, והרב יושב ומסביר לציבור את ההלכות דבר דבור על אופניו, לכן אין ספק שהדרך הישרה והנכונה היא ללמד את הציבור בעיקר הלכות.

אני זוכר בתקופה שהיינו גרים בביתר עילית, ארגנו כמה פעמים מבחנים לציבור, ופרסמנו בעיתון המקומי לכל מאן דבעי, שיש מבחן בעוד חודשיים על הלכות ביטול בורר, סוחט וטוחן, מתוך החוברת "השבת בהלכה ובאגדה", שהן ארבע מלאכות חשובות מאוד מאוד ששייכות בכל שבת, ואדם יכול להיכשל בהן הרבה. המבחן היה מיועד לכולם – אנשים נשים וילדים, כמובן היו פרסים, הפתעות ותעודות, וזכינו בדרך ה' שנרשמו למעלה מ-200 בני אדם. קבענו מבחן ליום מסוים, הגברים באו לבית המדרש, והנשים קיבלו את המבחן לבית, וסמכנו עליהן שהן לא מעתיקות ולא מסתכלות בחוברת. והיתה אחר כך מסיבה גדולה, והיה מזה קידוש ה' גדול מאוד. והנה יום אחד, כשנסעתי באוטובוס מביתר לירושלים, היה האוטובוס עמוס ואני יושב, ולידי עמד בחור ישיבה נחמד, נראה בגיל 15 16, אמרתי לו: במקום שאני אסתכל עליך ואתה תסתכל עלי, יש לי פה דף של שאלות, אם מתאים לך אני אשאל אותך. אמר לי: למה לא – תשאל. ואני אומר לכם רבותי! כמעט כל מה ששאלתי אותו, הוא לא ענה לי כהלכה, על אסור אמר מותר, ועל מותר אמר אסור. אמרתי לו: עוד מעט יהיה כיפור, כבודו יכוון טוב בוידוי הארוך של רבנו ניסים גאון, "את אשר התרת אסרתי, ואת אשר אסרת התרת, ואת אשר הקלת חמרת, ואת אשר בלל החמרת הקלת".... אמרתי לו: אתה שם לב, אתה כבר בגיל גדול, ולדברך אתה בכלל לא דתי - מחלל שבת, שהרי שאלתי אותך שאלות פשוטות, כמו: מה הם שלשה התנאים של הלכות בורר? אוכל מתוך פסולת, ביד ולא בכלי, ולא לתר, ולא ידעת את זה. אני זוכר שמר אבי שיהיה בריא, לימד אותנו את שלשת התנאים האלו כשהיינו

ס"ק ה), הפרי חדש (קי ס"ק ט), הפרי תואר (פ"ק ס"ק ו), הכנסת הגדולה (פ"ק הנהגת ב"י אות יח), מרן החיד"א בשיורי ברכה (פ"ק אות א), ערוך השלחן (פ"ק אות טו. קי אות ה). י"ד יהודה (קי ס"ק ז בארזוק), שולחן גבוה (פ"ק ס"ק ז. קי ס"ק ח), חידושי הצ"ח (ביצה ג' ע"ב) זבחי צדק (קי אות יב), הגאון רבי אליהו גוטמאכר בספרו שלום בפמליא של מעלה (סימן ד), כף החיים (קי ס"ק כג), ועוד. וחלקם באמת נשארו בצריך עיון, כמו הש"ך ה"ז, הכרתי ופלתי והפרי חדש.

גדרו של "בריה"

ל. רבי מרדכי יפה בספרו הלבוש (סימן פ"א אות ג) כתב ליישב את הסתירה, שבאמת הביצה לא נחשבת דבר שבמנין וכמו שפסק השלחן ערוך בסימן קי, ומה שפסק בסימן פ"א שביצת נבילה או טריפה שהתערבה באחרות אינה בטילה באפילו באלף, זה מסיבה אחרת, והיא: שהביצה נחשבת "בריה", וכמו שכתבו התוספות והרא"ש והראב"ד שביצה נחשבת "בריה", ו"בריה" אפילו באלף לא בטלה. כלומר, לעולם הביצה לא נכנסת תחת הכותרת של "דבר שבמנין", ולכאורה היתה אמורה להתבטל בשישים, אבל כיון שהיא נחשבת "בריה", לכן למעשה היא לא בטילה באפילו באלף. אבל אחר אלף המחילות, קשה לומר את התירוץ הזה, שהרי בסימן ק' ששם מובאים דיני בריה, כתב מרן (סעיף א): בריה, דהיינו כגון נמלה או עוף טמא וגיד הנשה ואבר מן החי וביצה שיש בה אפרוח וכיוצא בהם, אפילו באלף לא בטל. ואין לו דין בריה, אלא אם כן הוא דבר שהיה בו חיות. עכ"ל. זאת אומרת, אבר מן החי וגיד הנשה הוא דבר שהיה בו חיות, לכן הוא נקרא "בריה", ולכן ביצה שהיה בה אפרוח, נחשבת "בריה", אבל ביצה שלא היה בה אפרוח, לא נחשבת בריה. ולפי זה, אדם שלמשל בישל סיר מלא ביצים, ולאחר הבישול הוא רואה בחלמון של אחת הביצים דם, כיון שהביצה לא נחשבת בריה, הרי היא בטילה בשישים, וכל הביצים מותרות באכילה. מכאן אתה רואה שמרן השלחן ערוך סובר, שביצה סתם שאין בה אפרוח, לא נחשבת "בריה", וזה לא כמו שכתב הלבוש שכל ביצה נחשבת בריה ולכן לא בטלה באפילו באלף, ובאמת שמכ זה דחה הערוך השלחן את התירוץ של הלבוש.

ספק ספיקא להחמיר

יא. יש עוד תירוץ של הגאון רבי יחזקאל לנדא ע"ה בספר "צל"ח" (ביצה ג' ע"ב), הוא אומר, הלא מדין תורה כל האיסורים בטלים ברוב או כשבטל טעם האיסור, וכל הנידון כאן לענין דבר שבמנין או בריה, הוא רק מדרבנן. וכיון ש"דבר שבמנין", שנוי במחלוקת, פסק מרן השלחן ערוך כדעת הרמב"ם להקל שרק שבעה דברים בלבד נחשבים דבר שבמנין, וככל "ספק דרבנן לקולא". וכן בהגדרת "בריה", כיון שיש מחלוקת בראשונים, אם דוקא בדבר שהיתה בו חיות כמו אפרוח הרי זה בריה, או גם בביצה סתם, לכן מרן השלחן ערוך פסק להקל, כי ספק דרבנן לקולא. אבל בביצת נבילה או טריפה שהתערבה באחרות הדין שונה שאפילו באלף לא בטל, כי יש כאן "ספק ספיקא להחמיר", ספק שמא הביצה נקראת "דבר שבמנין" כדעת ריש לקיש, והתרומה והשערי דורא שפסקו כמותו, וממילא אינה בטלה באפילו באלף, ואפילו אם תאמר שהלכה כהרמב"ם וסיעתו שהביצה אינה נחשבת דבר שבמנין, שמא היא נחשבת "בריה" וכדעת התוספות והרא"ש שכל ביצה סתם נחשבת בריה, ולא רק אם היה בה אפרוח. נמצא שיש לנו שני צדדים להחמיר, גם מטעם דבר שבמנין, וגם מטעם בריה, וזה נקרא "ספק ספיקא" להחמיר. כי כל מה שמרן היקל בדין בריה ובדין דבר שבמנין, הוא רק בהכרעה על כל דבר בפני עצמו, אבל כאשר מצטרפים שני הנידונים למקום אחד כמו בביצה, יש לנו ספק ספיקא להחמיר, ולכן מרן החמיר בביצת נבילה שהתערבה באחרות, שלא מתבטלת אפילו באלף.

יציאה מחוץ לתחום בשבת

יב. והנה במה שהצל"ח כתב להחמיר על פי ספק ספיקא בדבר דרבנן, יש לדעת כי דבר זה לא מוסכם בכלל, כי הנה השער המלך הוכיח מדברי הרמב"ם שבדרבנן לא עושים ספק ספיקא להחמיר, ותמיד זה נשאר בגדר ספק דרבנן לקולא. הרי ידוע שאסור לצאת 2000 אמה

איסור ערלה, אפילו יש שם אלף רימונים כשרים וטובים, כולם אסורים, ואף שערלה בטלה במאיתיים, אבל פה כיון שהוא דבר שבמנין יש לו חשיבות ואינו בטל אפילו באלף. ורבי עקיבא הוסיף שם על חכמים, שגם ככרות של בעל הבית, שהן גדולות יותר משל נחתום, יש להן חשיבות, ואינם בטלים באלף.

את שדרכו למנות שנינו

או "כל" שדרכו למנות שנינו

ז. והנה בבבאור "דבר שבמנין" בשיטת רבי מאיר, נחלקו האמוראים בגמרא (ביצה ג' ע"א), לדעת רבי יוחנן, רבי מאיר אמר "את שדרכו למנות" לא בטל, כלומר רק דבר שדרכו למנות תמיד, ולא מוכרים אותו בשום אופן במשקל או אומד, הוא לא בטל, אבל דבר שפעמים מוכרים אותו באומד ופעמים מוכרים אותו במנין, כמו "ביצה", למשל יש קופסא שבה מונחים פחות או יותר 15 ביצים, והיא עולה כך וכך, אבל אולי יש בקופסא 14 ביצים או 16 ביצים, לא מדקדקים בזה. לכן לפי רבי יוחנן, לא נחשבת הביצה "דבר שבמנין", כי לא מדקדקים למכור אותה רק במנין, ואם ביצה של איסור התערבה בהיתר, בטילה בשישים. אבל ריש לקיש אומר שרבי מאיר אמר "כל שדרכו למנות" לא בטל, כלומר כל דבר שדרך בני אדם לפעמים למכור אותו במנין, הרי זה נחשב "דבר שבמנין", ואינו בטל אפילו באלף. ולפי דבריו אם ביצה של איסור התערבה בהיתר, אפילו באלף לא בטלה. יוצא אם כן שיש לנו שלש שיטות: שיטת רבי מאיר לפי רבי יוחנן, רק דבר שמוכרים אותו "רק" במנין, הוא נקרא דבר שבמנין, שאינו בטל אפילו באלף. שיטת רבי מאיר לפי ריש לקיש, גם דבר שפעמים מוכרים אותו במנין, הוא בגדר דבר שבמנין. שיטת חכמים, רק ששה דברים. ולרבי עקיבא, שבעה דברים.

דעת מרן השלחן ערוך בסימן קי

ח. והנה הבית יוסף בסימן קי כתב, שכיון שאנחנו רואים שהאמוראים – רבי יוחנן וריש לקיש, נחלקו בבבאור שיטת רבי מאיר, מכאן נראה שהלכה כמותו ולא כחכמים ורבי עקיבא, וממילא יש לנו כלל שכאשר נחלקו ריש לקיש ורבי יוחנן, הלכה כרבי יוחנן, ולפי זה ביצת נבילה או טריפה שהתערבה בביצים של היתר, הרי היא בטילה בשישים, כי אינה נחשבת דבר שבמנין. וממשיך הבית יוסף ואומר, אבל הרמב"ם פסק כחכמים ורבי עקיבא, ששבעה דברים בלבד הם בגדר "דבר שבמנין". וברור שכל שכן לדבריהם ביצה של איסור שהתערבה בביצים של היתר, הרי היא בטלה בשישים. וכך באמת כתב הבית יוסף בבדק הבית: ולענין הלכה כיון שאיסור זה מדבריהם, נקטינן כהרמב"ם דמיקל. וגם בשלחן ערוך (שם ס"א) פסק כמו הרמב"ם: דבר חשוב אוסר במינו בכל שהוא, והם ז' דברים, ואלו הם: אגוזי פרך, ורמוני בדן, וחביות סתומות, וחלפות תרדין, וקלחי כרוב, ודלעת יוונית, וככרות של בעל הבית, וכן בעלי חיים חשובים הם ואינם בטלים, אבל שאר דברים אף על פי שדרכן לימנות, הרי אלו עולים בשיעורן. עכ"ל. הרי לנו שביצה של איסור כמו נבילה או טריפה שהתערבה בשישים ואחת ביצים כשרות⁵, הרי היא בטלה וכדעת הרמב"ם, מאחר שהיא לא נכנסת תחת הכותרת של "דבר שבמנין".

דעת מרן השלחן ערוך בסימן פו

ט. והנה פלא פלאות, אתה פותח את השלחן ערוך בסימן פו (סעיף ג), ושם אתה רואה שכתב מרן בזה הלשון: ביצת נבילה וטריפה אסורה, "ואפילו נתערבה באלף כולן אסורות". ע"כ. הרי אומר שכאן פסק מרן כמו ריש לקיש, שלדעתו הביצה נחשבת "דבר שבמנין", כי לפעמים מוכרים אותה במנין. אבל רבנו של עולם! הרי אתה פסקת להלן בסימן קי שהביצה לא נחשבת דבר שבמנין, וכדעת הרמב"ם שפסק כחכמים ורבי עקיבא, ואיך כאן מפורש בשלחן ערוך כדעת ריש לקיש? פלא! וכמובן, אתה פותח בספרי האחרונים, וילא... אתה רואה שכולם על ימין ועל שמאל, מקשים את הסתירה הזאת, הש"ך (סימן פו ס"ק ז'), ה"ט"ז (שם ס"ק ז ובסימן קי ס"ק א), באר הגולה (קי אות ג), הכרתי ופלתי (פ)

⁵ בביצים מוסיפים עוד ביצה אחת, שיהיה פי שישים ואחת, כי לא כולן באותו גודל. (טור וש"ע י"ד סימן פו ס"ה)

⁶ הוא חיבר שו"ת "נודע ביהודה" על שם אבא שלו – רבי יהודה לנדא, ואת הספר

"צל"ח" שהוא חידושים ופולפולים על הש"ס חיבר על שם אמא שלו שנקראת "חיה", צל"ח ראש תיבות: ציון לנפש חיה.

960 מטר] חוץ לעיר בשבת, אפילו בלי דברים בכיסים, וזה איסור דרבנן, כי מהתורה אסור לצאת חוץ לעיר י"ב מיל, כמעט 12 קילומטר, וגם זה לא ברור שהוא מדאורייתא, כי יש בזה מחלוקת ראשונים גדולה לכאן ולכאן, אבל בכל אופן הרמב"ם פוסק שייצאה חוץ לתחום י"ב מיל, הוא איסור תורה! וכאשר אדם הולך מחוץ לתחום בתוך עשרה טפחים – 80 ס"מ, ודאי שהוא עובר על איסור תחומין, אבל אם הוא הולך מחוץ לתחום בגובה למעלה מ-10 טפחים, כגון שהולך על גבי עמודים, או על ידי קפיצה, אומר שם המפורש ועף באויר... או שהוא מפליג בספינה, שהספינה בדרך כלל למעלה מעשרה טפחים מקרקע הים, הגמרא במסכת עירובין (מג ע"א) מסתפקת בזה, אם יש איסור תחומין למעלה מ-10 טפחים או לא, ונשארה בספק.

ראיית השער המלך מדברי הרמב"ם

ג. בא הרמב"ם בתשובה לפסוק את ההלכה בזה, וכותב, ביבשה שאיסור התחומין שם הוא מן התורה, אנחנו אומרים "ספק דאורייתא לחומרא", ולכן אסור לעשות שם המפורש או לדלג על גבי עמודים בשבת, אבל להפליג בספינה בשבת, כיון שהאיסור של תחומין שם הוא רק מדרבנן, כיון שאינו דומה למחנה ישראל שהלכו במדבר ביבשה⁷, ומכיון שהספינה היא למעלה מעשרה טפחים, והגמרא הסתפקה אם יש איסור תחומין למעלה מעשרה, ספק דרבנן לקולא, ואין בזה איסור. ומוסיף הרמב"ם וכותב, שגם אם יש ספק אם הספינה בתוך עשרה טפחים או לא, בכל זאת מותר, כי עדיין ספק דרבנן לקולא. מכאן בא השער המלך ומוכיח שהרמב"ם סובר שלא עושים ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, שהרי בדין זה ניתן לעשות ספק ספיקא להחמיר, שמא הספינה היא בתוך עשרה טפחים לקרקע הים והוא נכשל באיסור תחומין, ואף אם תאמר שהספינה למעלה מעשרה טפחים, אולי להלכה יש תחומין למעלה מעשרה, ועם כל זה הרמב"ם פסק שמותר להפליג, כיון שספק דרבנן לקולא. הרי לך ראייה מוכחת שהרמב"ם סובר שלא עושים ספק ספיקא להחמיר באיסור דרבנן. וכתב השער המלך, וזו ראייה שאין עליה תשובה! ומן זצ"ל זכה לכוון לראיה זו מעצמו, כמבואר בשו"ת יחיה דעת (ח"ה סימן כא) ובחזו"ע (שבת א עמוד קט), וכתב, שאחר כך ראה ראייה זאת בשער המלך, וגם ברבי עקיבא איגר (אר"ח סימן רמח), ובעוד רבים מהאחרונים. ולפי זה חוזרת הקושיא על מרן השלחן ערוך, למה החמיר בביצת נבילה בסימן פו, והרי לא עושים ספק ספיקא להחמיר בדרבנן. ואף שהצ"ח עצמו לשיטתו שפסק בשו"ת נודע ביהודה (תניינא י"ד סימן סד) שעושים ספק ספיקא בדרבנן להחמיר, מכל מקום הלוא עתה הוא בא ליישב את הסתירה שבדברי מרן השלחן ערוך, והרי מפורש מרן (אר"ח רמח ס"ב) פסק כהרמב"ם הנ"ל לגבי ספינה, ומבואר שלא עושים ס"ס להחמיר בדרבנן.

לא שייך איסור בביצה מטעם "בריה"

יד. ומלבד זאת, קשה לתרץ כהצ"ח שמרן החמיר בביצת נבילה או טריפה שנתערבה באחרות, מפני ספק ספיקא, שהרי בבית יוסף (סימן ק) כתב מפורש שביצה לא נחשבת בריה, כיון דבעינן ברית נשמה וליכא! ושכן דעת הרמב"ן והרשב"א והרמב"ם, וכך פסק בשלחן ערוך (שם), שבריה שייך רק בדבר שיש בו חיות, וכן בביצה רק אם היה בה אפרוח, ומכאן נבין שאם אין בה אפרוח היא לא נקראת בריה, וממילא בטילה בשישים. ואיך נאמר שמרן החמיר שלא בטלה באלף, בגלל ספק ספיקא. ואחר כך מצאתי את הדחיה הזאת בספר "יד יהודה".

תירוץ דחוק לומר שמרן חזר בו

טו. יש תירוץ נוסף של הראשי בשמים לגאון רבי דוד משרקי, רבו של המהר"ץ⁸, שמרן השלחן ערוך בסימן פו שכתב להחמיר בביצת נבילה שהתערבה ולאסור את כל הביצים אפילו באלף, הוא מטעם שסבר

תירוץ של רבי חיים אלגאזי

טז. יש עוד תירוץ שכתב רבי חיים אלגאזי⁹ בספר בני חיי, שמה שפסק מרן השלחן ערוך בסימן פו שביצת נבילה לא בטילה אפילו באלף, כוונתו לאותם מקומות שהביצה שם חשובה מאוד כמו אגוזי פרך וכיוצא בהם, שהרי זו לשון הרמב"ם והשלחן ערוך (סימן ק), "כל דבר שהוא חשוב אצל בני מקום מהמקומות, כגון אגוזי פרך ורמוני בדן בארץ ישראל באותם הזמנים, הוא אוסר בכל שהוא, לפי חשיבותו באותו מקום ובאותו זמן, ולא הוזכרו אלו, אלא לפי שהן אוסרים בכל שהן בכל מקום. והוא הדין בכל כיוצא בהן, בשאר מקומות". ע"כ. וממילא גם ביצה באותם מקומות שנחשבת היא שם לדבר חשוב, היא לא בטילה אפילו באלף. כמו לדוגמא, לו יצויר שבמדינה מסוימת תהיה חשיבות מיוחדת לאפרסמון כאגוזי פרך ורימוני בדן, וימכרו אותו אחד אחד, אין הכי נמי שאם קרה והתערב שם אפרסמון של איסור באפרסמונים אחרים, הרי זה לא בטל אפילו באלף. וממילא מה שמרן השלחן ערוך כתב בסימן פו להחמיר בביצת נבילה שלא בטילה אפילו באלף, הוא דיבר על אותם מקומות שמחשיבים מאוד מאוד את הביצה ומוכרים אותה במנין. אבל אחר המחילה, גם תירוץ זה דחוק, כי לכאורה מוזר מאוד לומר שהביצה תהיה חשובה עד כדי כך כאגוזי פרך ורימוני בדן. ובאמת שמרן החיד"א (סימן פו סוף אות א) הביא את דברי הרב בני חיי, וכתב: "הרב בני חיי נדחק ליישב את פסקי מרן, ואין דבריו מחוורים כאשר יראה המעיין".

תירוץ של רבנו חיים בן עטר

זז. גם רבנו חיים בן עטר מביא תירוץ מעין זה, שמה שמרן השלחן ערוך כתב שביצת נבילה או טריפה אינה בטילה אפילו באלף, מדובר בביצת עוף גדול שהיא חשובה כמו אגוזי פרך. אבל גם זה לא כל כך מובן, כי מרן מדבר על ביצת נבילה או טריפה, וממילא גם אם נאמר שמרן דיבר על ביצה של "בת היענה" שהיא גדולה מאוד, אי אפשר לקרוא לזה ביצת נבילה, כי בלאו הכי היא ביצת עוף טמא, וממילא מה שמרן כתב "ביצת נבילה או טריפה", ברור שכוונתו לביצת עוף כשר, ולך תמצא ביצה של עוף כשר שיש לה חשיבות כל כך כאגוזי פרך ורימוני בדן. וגם אם נאמר אולי ביצה של אווז, עדיין קצת קשה לומר שמרן כתב את הסעיף הזה בסימן פו לאיזה מקרה דחוק של ביצת אווז. ולבד מזה, הרי בבית יוסף שהוא המקור לשלחן ערוך לא כתב שמדובר בביצה מיוחדת וחשובה, והביא רק את מחלוקת הראשונים בביצה סתם. איך שיהיה עדיין הסתירה שבשלחן ערוך במקומה עומדת, וצריך ליישבה. אבל מה נעשה שגם היום לא הספקנו לומר את התירוץ, ואם ירצה השם בלי נדר בשבוע הבא ניישב.

⁷ והסביר דבר זה הרמב"ם בתשובה (סימן טט), שאע"פ שאיסור תחומין של י"ב מיל מדאורייתא, זהו דוקא על גבי קרקע, כמחנה ישראל, אבל לא יתכן לומר שתחומין דאורייתא על פני המים, שלא תדרוך בו כף רגל, והוא כרמלית, שלא יעלה על דעת בר יב רב דחז יומא שיהיה בהליכה על פני המים איסור תחומין מהתורה. עי"ש.

⁸ המהרי"ץ היה ראש רבני תימן לפני כ-200 שנה, רבי יחיא צאלח.